

**გლობალიზაცია და კულტურათა შერევის
პრობლემები**

პოლ ვალერის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „საცხოვრებლად ვარგისი მთელი დედამიწა აღიარებული და განაწილებულია ერებს შორის; თავისუფალი მიწების ერა დამთავრდა“ (დე-ფარჟი, 1997: 3), ე. ი. დასაპყრობი მიწები აღარ არის! ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ტერიტორიებისათვის ბრძოლები და ომები დამთავრებულია. სამაგიეროდ, ამჟამინდელი მსოფლიოს მბრძანებელი და მამოძრავებელი ძალა არის იმ ქვეყნის იდეოლოგია, რომელსაც აქვს განვითარებული ეკონომიკა, ტექნიკა და ძლიერი მატერიალური მდგომარეობა. დღეს მსოფლიოში ძალაუფლების მოსაპოვებლად იბრძვის ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული ორი სამყარო – ქრისტიანული, ანუ დასავლური, და მუსლიმური, ანუ „აზიის ვეფხვები“, რომლებიც არ იზიარებენ ქრისტიანული სამყაროს იდეოლოგიასა და ღირებულებებს. რა იქნება ხვალ, ამის განსაზღვრა ძნელია. დასავლური გლობალიზაციის სურათი კი ჯერჯერობით ასეთია: დასავლურ გლობალიზაციას წარმართავს აშშ, რომელსაც საფრანგეთი უპირისპირებს თავის „მონდიალიზაციას“ და არ უშვებს თავისი ქვეყნის ამერიკანიზაციას.

პოლ ჰერსტი (ჰერსტი, 2005: 302) მიიჩნევს, რომ 1989 წლის რევოლუციებისა და „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ ერისახელმწიფოების ერა დასრულდა. ახლა ჩვენ ისეთ დროში ვცხოვრობთ, როდესაც სოციალური ცხოვრების უდიდეს ნაწილს გლობალური პროცესები განსაზღვრავს.

გლობალიზაციის ეპოქის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანია დეტერიტორიზაცია ანუ სახელმწიფო და ეროვნული საზღვრების მოშლა. მიმდინარეობს ფინანსური, ვაჭრობის, წარმოების, კულტურის გლობალიზაცია და იქნება თანამედროვე გლობალური ინფრასტრუქტურები. დღეს ტერმინის „გლობალიზაცია“ მნიშვნელობა გაფართოვდა. იგი აღარ არის წმინდა ეკონომიკური და მოიცავს ისეთ სფეროებს როგორცაა პოლიტიკური, სოციალური, კულტურული, მენტალური. ხდება უნივერსალიზაცია, ანუ მატერიალური თუ სულიერი ღირებულებების გადაფასება და ფართოდ გავრცელება მსოფ-

ლიოს ნებისმიერ კუთხეში. რაც შეეხება კულტურას, ამერიკანიზაცია ნაკლებად იჩენს თავს კულტურის ისეთ სახეებში, როგორცაა ვოქვათ, მხატვრობა, მწერლობა, რასაც ვერ ვიტყვით მუსიკაზე, ფილმებზე და, საერთოდ, ყოფითი კულტურის სფეროს ისეთ საგნებზე, როგორცაა ჯინსები, საღებავი რეზინა, მაკდონალდსის საკვები და ა.შ.

მსოფლიოში მცხოვრები ხალხები (ეთნოსები) ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან თავიანთი ხასიათით და მენტალობით, მათი თვისებების განმსაზღვრელია ისტორიული წარსული, სოციალური, ეკონომიკური და ბუნებრივი პირობები, გეოგრაფიული მდებარეობა და ა. შ. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ყოველ ერს აქვს თავისი საკუთარი და სხვა ერებისაგან განსხვავებული კულტურა.

კულტურის საყოველთაოდ მიღებული დეფინიცია არ არსებობს, რადგან იგი მრავალ ფენომენს მოიცავს. იუნესკოს განსაზღვრებით „კულტურა განსხვავებულ ნიშანთა – სულიერი და მატერიალური, გონებრივი და ემოციური მთლიანობაა და ახასიათებს ერთ რომელიმე საზოგადოებას ან სოციალურ ჯგუფს. კულტურა, გარდა ხელოვნებისა და ფილოლოგიისა, მოიცავს ადამიანის ცხოვრების წესებს, ძირითად ფუნდამენტურ უფლებებს, ღირებულებათა სისტემებს, ტრადიციას, რელიგიას და რწმენას“ (იუნესკო, იხ. გამოყენებულ ლიტერატურაში).

კულტურას სამ ნაწილად ყოფენ: პირველი მათგანი დაკავშირებულია ადამიანის საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან, მეორე ვლინდება მათ ქცევასა და მოქმედებაში, მესამე კი მათი საქმიანობის მატერიალური შედეგია. კულტურის გარეშე, ისევე როგორც ენის, ადამიანის არსებობა წარმოუდგენელია (თოფჩიშვილი, 2008: 174, 245, 256).

მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ეთნოსის (ერის) კულტურა თვითმყოფადი, უნიკალური და განუმეორებელია, სხვადასხვა ერის კულტურები ერთმანეთისაგან იზოლირებულად მაინც ვერ არსებობენ. ჯერ კიდევ სოსიური წერდა (სოსიური, 1972: 241), რომ ადამიანთა ნებისმიერ კოლექტივში განუწყვეტლივ და ერთდროულად მოქმედებს ორი ძალა: მშობლიურობის სული ანუ ლოკალური შემოფარგვლის სული და ერთმანეთთან ურთიერთკავშირის დამყარების სურვილი. ხალხები მზად არიან, თავიანთი მიღწევები და ფასეულობები გაუზიარონ ერთმანეთს. ეთნოსთა შორის მატერიალური და სულიერი

კულტურის პროდუქტების გაცვლას ეწოდება „ეთნოსთაშორისი კომუნიკაციები“. ეთნიკურ კულტურას ტრადიციულ კულტურასაც უწოდებენ. ინტერკულტურა კი ის დისციპლინაა, რომელიც 1970 წლიდან დამკვიდრდა კულტურის პროდუქტების მარკეტინგში. ფსიქოლოგიისა და სოციოლოგიის დარგში ინტერკულტურული მიმართების შესწავლა კულტურათა კონტაქტებსაც შეეხა. სხვადასხვა კულტურის ადამიანთა ურთიერთობის დროს მათი კომუნიკაციის საერთო საგანი თავიანთი კულტურის ელემენტებია. ადამიანის დონეზე კულტურა ცოდნის, განათლების, განსწავლულობის ერთიანობაა. მიუხედავად იმისა, რომ თითოეულ საზოგადოებას გააჩნია თავისი საკუთარი კულტურა, იგი თავის წიაღში სხვა კულტურასაც უშვებს, რაც ნიშნავს, რომ არსებობს კულტურათა სიმრავლე. ისინი ერთმანეთს ხვდებიან, ეწინააღმდეგებიან, შეერევიან და გარდაიქმნებიან.

კულტურა ადამიანის შემოქმედების შედეგია. იგი ღირებულებებითი მნიშვნელობის მქონე ცნებაა და რეალურ სამყაროში არსებობს. კულტურა კაცობრიობის სულის გაობიექტურებაა. როგორც ადამიანი, კულტურაც რთული და მრავალმხრივია. არსებობს მატერიალური, სოციალური და სულიერი კულტურა, მაგრამ ეს დაყოფა პირობითია, რადგან კულტურა ერთ მთლიანობას წარმოადგენს. კულტურას ახასიათებს როგორც სიახლისკენ სწრაფვა – ინოვაცია, ასევე არსებულის კონსერვაცია. ეს ორი ურთიერთდაპირისპირებული ტენდენცია განაპირობებს როგორც კულტურის ისტორიულობასა და უწყვეტობას, ასევე მის ფორმათა ცვალებადობას. კულტურის ასეთი რთული ბუნება საფუძველია იმისა, რომ იგი იყოს ცვალებადიც და უცვლელიც, უწყვეტიც და წყვეტილიც.

ერთი კულტურული ელემენტების შეჭრას მეორე კულტურაში აკულტურაცია ანუ ტრანსკულტურაცია ეწოდება და ეს თავისთავადი პროცესია (ყულიჯანაშვილი, 2001: 93, 131, 175). მულტიკულტურულ გარემოში ცხოვრების დროს კულტურები პერმანენტულ ურთიერთობებში შედიან ერთმანეთთან, რაც იწვევს მათ ცვლილებებს და ზოგჯერ გაქრობასაც კი.

ის მექანიზმები, რომლებმაც კულტურული მრავალფეროვნება გამოიწვია, განპირობებულია როგორც ისტორიულად, ისე გარემოთი, გენეტიკით და თვით კულტურით. ეს არის ერთდროულად რაღაცის დაკარგვა, რაღაცის შექმნა, რაღაც ძვე-

ლი, რაღაც ახალი, რაღაც წარსულიდან და რაღაც მომავლიდან (პომიანი, 75).

ლოტმანისათვის კი კულტურა (ლოტმანი, 1992: 54-56) თავისებური ენაა და წარმოადგენს თავისებურ ნიშანთა სისტემას. ყოველგვარი მატერიალური გამოსახულება ნიშანია, რომელსაც აქვს მნიშვნელობა და, ამდენად, აზრის გადმოცემის საშუალებაა. კულტურა არის ხალხის მესხიერება, რომელიც ინახავს ხალხის ეთნიკური, ინტელექტუალური, სულიერი ცხოვრების გამოცდილებას და დაკავშირებულია ისტორიასთან. სწორედ ამიტომ იგი განიხილება სინქრონიულ-დიაქრონიულ ასპექტებში. ეროვნულ კულტურათა ერთიანობა ქმნის საკაცობრიო ანუ უნივერსალურ კულტურას.

70-80-იან წლებში საფრანგეთში პოსტსტრუქტურალიზმის მიმდევრები თვლიდნენ, რომ ადამიანი კულტურის ცენტრია, ხოლო კულტურა ადამიანის შესაძლებლობების გამოვლენის არენაა. შემდგომში ამ შეხედულებამ კულტურაზე ტრანსფორმაცია განიცადა და განვითარდა, და, დღეს უკვე, ლაპარაკია კულტურის სემიოტიკაზე. კულტურათა სემიოტიკის მიმდევართა თვალსაზრისით (ჰებერტი, 2005: 4) ბუნება და კულტურა ურთიერთგანმსაზღვრელია. ადამიანი, როგორც მთლიანობა და როგორც „გონიერი ცხოველი“, ზოგჯერ ბუნებას, ზოგჯერ კულტურას დასცილდება ხოლმე, ზოგჯერ კი შუამავალი ორივეს შორის. ადამიანის უპირატესობა ცხადია, მაგრამ როგორ აისახება მის მიერ შექმნილ საგანთა რეფერენცია ბუნების სამყაროსთან? ამისთვის საკმარისი არ არის ინოვაცია, საჭიროა ტექნიკური პრაქტიკის, სემიოტიკის მრავალფეროვნება და თვითდაკვირვება.

კულტურათა შერევა აახლოებს სხვადასხვა კულტურას და ხდება სხვადასხვა კულტურათა ფიგურალური სემიოტიკის შერევა; მაგრამ, ეს ერთ-ერთი ეტაპია, აქ სხვა ელემენტებიც ჩნდება: შესაბამის ეტაპთა დაშორება, მომიჯნავეობა, შერევა, გაერთიანება. ეს ეტაპები შეესაბამება საწყის, პროგრესულ და საბოლოო თანმთხვევას თუ დაშორებას.

ჰებერტის თვალსაზრისით (ჰებერტი, 2005), კულტურათა თანაარსებობა სემიოტიკურად შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს ერთი მოდელის საშუალებით, რომელიც ერთდროულად სისტემურიცაა და განსხვავებულიც. ამ მოდელის მიხედვით, თითოეული კულტურა შეიძენს თავის ღირებულებას იმ კულტურებთან მიმართებაში, რომლებსაც მასთან საერთო გან-

საზღვრებათა ერთობლიობა გააჩნიათ. პროდუქტიულობისა და ინტერპრეტაციული პერსპექტივის თვალსაზრისით ასიმილაციასა და დისიმილაციას შეუძლიათ შეამცირონ ან გაზარდონ კონტრასტები კულტურათა შორის. ეს განსხვავებული ბუნება, რომელსაც ამ შემთხვევაში მიიღებს კულტურა, უნდა შეისწავლებოდეს დიფერენციალური და შედარებითი მეთოდის გამოყენებით. ერთი რომელიმე კულტურა შეიძლება გაგებულ იქნეს მხოლოდ კოსმოპოლიტური (ანუ კულტურათაშორისი) თვალსაზრისით: თითოეული კულტურა თანამედროვე თუ წინანდელ სხვა კულტურათა ერთიანობაა. ერთი რომელიმე კულტურა არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს როგორც ტოტალური, რადგან იგი იქმნება, ვითარდება და ქრება სხვა კულტურებთან გაცვლა-გამოცვლისა და კონფლიქტების შედეგად. მსგავსად, კულტურის ძალაც იზომება კრიტერიუმთა რიგით: პიროვნებათა რაოდენობით, სამხედრო – პოლიტიკურ – ეკონომიკური ძალით, გეოგრაფიული სივრცით, კულტურული პრესტიჟით და ა.შ.

ბუნება სტაბილური და უნივერსალურია, კულტურა ცვალებადი. როგორც სემიოტიკური ისევე კულტურის სახეცვლილების გარეგანი ფაქტორებია სივრცე, დრო და საზოგადოება ან სოციალური ჯგუფი. ეს სამივე ელემენტი ურთიერთმიმართებაშია და ერთმანეთს განაპირობებენ. კულტურა და კულტურის ფორმები იბადებიან, ვითარდებიან, აღწევენ აპოგეას და ქრებიან. ახალი კულტურები თუ მათი ფორმები ჩნდებიან ძველი კულტურის ნამსხვრევებზე, მაგრამ ეს უკანასკნელი არ არიან ინერტულნი, ისინი ინფორმაციას აწვდიან ახალ კულტურას.

კულტურაში ჩართულია სამი სფერო: ფიზიკური (მატერიალური ურთიერთქმედება), სემიოტიკური (სიმბოლური, ხატები, სიგნალები და ა. შ.), სულიერი (ძლიერი სოციალიზებული). ამ სამი სფეროდან სემიოტიკური შეუამავალია ფიზიკურ სამყაროსა და მენტალურ პროცესებს შორის. გამოხატვის პლანს გააჩნია პრივილეგირებული კორელატები (მიმართებები) ფიზიკურ სფეროში, შინაარსის პლანს – მენტალურ სფეროში, ხოლო აღმნიშვნელებზე მიბმული კორელატები წარმოადგენენ სტიმულებს, აღსანიშნის კოგნიტიური კორელატები კი წარმოადგენენ სულიერ გამოხატულებებს (ხატოვან გამოსახვებს) ან მრავალმოდალურ სიმულაკრებს. მხოლოდ კულტურის მეცნიერებებს შეუძლიათ გადმოსცენ ადამიანის სამყაროს თავისებურებანი.

სხვადასხვა კულტურათა ურთიერთშერევის პროცესში ამერიკის როლი უპირატესია და მრავალი საშუალებით გამოიხატება: ფილმები, სიმღერები, ინტერნეტი, ენის დომინირების როლი. კულტურათა შერევას მიგრაციებიც უწყობს ხელს, რაც XXI საუკუნეში უხვად იჩენს თავს. თუმცა, ამ დროს თავს იჩენს ხოლმე ნაციონალიზმიც, რომელიც აწვესრიგებს განსხვავებებს და გლობალიზაციას უპირისპირებს ეროვნულს. ნაციონალიზმის შეხების წერტილი უნივერსალიზმთან განისაზღვრება იმით, რომ ნაციონალიზმი წინ სწევს იმას, რაც უცვლელია (ინვარიანტული) ეროვნულ კულტურაში. გარდასულ დროთა ისტორია სხვა არაფერია, თუ არა ინფორმაცია, რომელსაც ის აწვდის ადამიანს, ორიენტირებს მისი ქცევის წესზე და იღებს სიახლეს. რა ხდება ამ დროს? ეთნოსი, ენა და კულტურა გადაჯაჭვულია და როგორც არ უნდა შეეერიოს ისინი სხვა კულტურას, ადამიანის გონება, ანუ ნეიროსისტემა ისეა მოწყობილი და ისეა მის გონებაში გამჯდარი, რომ იგი მთლიანად დაიკარგება. ნეიროსისტემის საშუალებით ის მის შთამომავლობასაც კი გადაეცემა. ეს ყველაფერი წაიშლება და გადაშენდება მხოლოდ მაშინ, თუ გადაშენდა ეთნოსი და მისი წარმომადგენელი ერი. თუმცა სრული გადაშენება მხოლოდ მაინც არ ხდება, რადგან ნაწილი მაინც რჩება, სიტყვების სახით. ლათინური ენის სიკვდილმა გამოიწვია რომანული ენების წარმოქმნა. ყველაზე სარწმუნო წყაროდ ასეთი ინოვაციების დროს ითვლება ბაიკერტონის „ბიოპროგრამა“, რომელიც ინტეგრირებულია ადამიანის ნეიროსისტემაში. ამ დროს ადამიანის ტვინში მოქმედებს ქვეცნობიერი მექანიზმები. მართალია, ტრადიციაში რაღაც იკარგება, მაგრამ ის, რასაც ფესვი ღრმად აქვს გადგმული ადამიანის გონებაში, რჩება.

განსხვავებულ კულტურათა დაცვა მიიღო მონრეალის დეკლარაციამ 2007 წელს, რაც ნიშნავს იმ კულტურულ უმცირესობათა დაცვას და გაფრთხილებას, რომელსაც გაქრობა ემუქრება; კულტურას არ უნდა დაემუქროს გაერთიანების საფრთხე, მრავალფეროვნებაში იგულისხმება ტრადიციები, ცხოვრების სტილი, ენები, რელიგიები და ა.შ.

როგორც განხილული მასალიდან ჩანს, კულტურათა შერევა აუცილებელია კულტურათა ევოლუციისთვის და, ამდენად, გლობალიზაცია ხელს უწყობს როგორც კულტურათა განვითარებას, ისე საკაცობრიო კულტურის შექმნას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- დავითაშვილი, 2003 – დავითაშვილი ზ., ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია, თბილისი, 2003.
- თოფჩიშვილი, 2008 – თოფჩიშვილი რ., საქართველოს ეთნოლოგია, თბილისი, თსუ, 2008.
- ფხაკაძე, კოგნიტიური.. – ფხაკაძე ი., კოგნიტიური თეორიის ამოცანა, კომპიუტერზე ნაბეჭდი გამოუქვეყნებელი მასალა.
- ყულიჯანაშვილი, 2001 – ყულიჯანაშვილი ა., კულტუროლოგია, თბილისი, თსუ, 2001.
- ჰანთინგტონი, 1997 – ჰანთინგტონი ს., ცივილიზაციათა შეჯახება, თბილისი, 1997
- ჰერსტი, 2005 – ჰერსტი პ., ტომპსონი გ., გლობალიზაცია, თბილისი, 2005.
- დეფარჟი, 1997 – Defarges, PH. M., La Mondialisation, Paris, 1997.
- ჰებერტი, 2005 – Hebert L. „Performances et objets culturels”, XII colloque de sémiotique de la francophonie. Département de letters, Université Quebec. Louis Hebert @ugaz.ge.ca.2005
- უნესკო – Unesco <http://fr.wikipedia.org/wiki/culture>.
- კრისტევა, 2007 – Kristeva J., Diversité, c'est ma devise. Collection PENSER L'EUROPE, Paris, 2007.
- ლოტმანი, 1992 – Лотман Ю. М., Культура и взрыв. Москва, 1992.
- სოსიური, 1997 – Соссюр Фердинанд Д., Труды по языкознанию, М. 1997.

PROBLEMS OF GLOBALIZATION AND MIXING OF CULTURES

Summary

Culture is a sort of language and belongs to the semiotic sphere of the sign system. Any material image is a sign which has a meaning and so it is a means of expressing ideas. The unity of national cultures makes an universal culture which means different norms, ethnical identity and changes of religions in one united form. But in reality it is not so. Nationalism puts everything in order and controverts national. Nationalism puts ahead things that are unchangeable in national culture. Culture is characterized by innovation and also by conservation. The complex nature of a culture means that it is changeable and unchangeable as well.

Semiotically coexistence of cultures is represented by means of one model that is systemic and at the same time different.

Mixing of cultures is necessary for culture evolution. Globalization supports the development of cultures and the creation of human culture.